

УДК 621.95.01

DOI: 10.31471/2304-7399-2022-17(64)-133-141

СТІЙКІСТЬ МАХОВИЧНОГО ДВИГУНА В КАРДАНОВОМУ ПІДВІСІ

І. В. Цідило, К. І. Цідило

Відокремлений структурний підрозділ "Буриштинський енергетичний фаховий коледж Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Пропонується математична модель маховичного двигуна в кардановому підвісі, а також дослідження стійкості його руху. Розглядається механічна система з екологічно чистим джерелом енергії у виді маховика в кардановому підвісі, встановленого на вібраційній основі. Така модель механічних систем займає в деякому сенсі проміжне місце між гіроскопом і маховиком, що обертається в жорстко закріплених опорах.

У даний час маємо великий досвід дослідження стійкості і коливань нелінійних систем, описаних нелінійними диференціальними рівняннями. Однак використання математичної теорії стійкості до конкретних задач продовжує залишатися актуальною задачею.

Задача про стійкість запропонованої механічної системи розглядається з допомогою другого методу Ляпунова, що застосовується до визначено-додатних функцій, які характеризують повільну еволюцію процесу. Складено рівняння руху і досліджено вплив нелінійних членів у рівняннях руху на стійкість.

Досліджено стійкість механічної системи при початкових збуреннях та зроблено висновки щодо поведінки її руху.

Ключові слова: *маховичний двигун, кардановий підвіс, гібридний двигун, вібростійкість, стійкість, еволюція процесу, амортизатор, коефіцієнт демпфування, нутація, прецесія, осцилятори, дисипативні члени, фазовий простір.*

1. Вступ

Запропоноване дослідження присвячене механічним системам з екологічно чистими джерелами енергії. До такого виду механічних систем відноситься маховичний двигун – прилад, який має високу питому потужність, виділяє енергію безпосередньо у вигляді механічного обертання, швидко заряджається і надійний в роботі. Такі двигуни широко застосовуються в техніці, в тому числі і на транспортних засобах, які працюють у вибухонебезпечних кар'єрах, шахтах, нафтогазових промислах тощо.

Ведуться розробки транспортних засобів з гібридним двигуном (двигун внутрішнього згоряння – маховик). Застосуванню таких двигу-

нів в різних областях машинобудування присвячені роботи Н. В. Гулія [2], Г. Ю. Дзюби [4], М. А. Павловського, А. В. Збруцького [3] та ін.

Актуальним є оцінка їх придатності. Питання вібростійкості при дослідженні динамічних властивостей таких роторних віброуючих гіроскопів є одним із основних.

Мета дослідження. Метою роботи є створення математичної моделі для теоретичного дослідження стійкості механічних систем маховичного двигуна встановленого на амортизаторах.

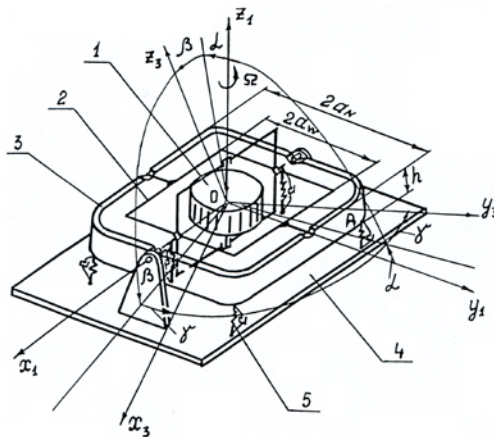
2. Опис досліджуваної механічної системи та рівняння її руху

Досліджується стійкість механічної системи показаної на рис. 1, яка являє собою швидкообертальний маховик у кардановому підвісі на віброуючій основі.

Задача про стійкість розглядається з допомогою другого методу Ляпунова, що застосовується до визначено-додатних функцій, характеризуючи повільну еволюцію процесу. Складемо рівняння руху і дослідимо вплив нелінійних членів в рівняннях руху на стійкість.

Введені такі системи координат: Ox_1z_1 – жорстко зв’язану з основою; $Ox_iy_iz_i$ – жорстко зв’язані при $i = 1$ із зовнішньою рамкою (корпусом); при $i = 2$ із внутрішньою рамкою, інерцію якої нехтуємо; при $i = 3$ із маховиком. Осі координат є головними центральними осями. Під час руху взаємне розміщення осей визначається трьома кардановими кутами α , β , γ . Рух основи задається кутовою швидкістю ω_x . Кінетичну енергію запишемо у вигляді

$$2T = I_{x_1} \omega_{x_1}^2 + I_{x_3} \omega_{x_3}^2 + I_{y_3} \omega_{y_3}^2 + I_{z_3} \omega_{z_3}^2. \quad (1)$$

1 – маховик; 2 – внутрішня рамка; 3 – зовнішня рамка; 4 – віброуюча основа; 5 – пружний елемент (амортизатор).

Рис. 1. Схема розміщення маховика в кардановому підвісі на віброуючій основі

Надалі моменти інерції маховика I_{x_3} , I_{y_3} , I_{z_3} прийнемо рівними $I_{x_3} = I_{y_3} = I_{z_3} = I$. Проекції кутових швидкостей на рухомі осі виражені через карданові кути і їх похідні наступним чином:

$$\begin{aligned}\omega_{x_1} &= \omega_x + \dot{\alpha}; \\ \omega_{x_3} &= \omega_x \cos \beta \cos \gamma + \dot{\alpha} \cos \beta \cos \gamma + \dot{\beta} \sin \gamma; \\ \omega_{y_3} &= -\omega_x \cos \beta \sin \gamma - \dot{\alpha} \cos \beta \sin \gamma + \dot{\beta} \cos \gamma; \\ \omega_{z_3} &= \omega_x \sin \beta + \dot{\alpha} \sin \beta + \dot{\gamma}.\end{aligned}\quad (2)$$

Кінетичну енергію системи, враховуючи (2) представимо у вигляді

$$\begin{aligned}2T &= I_{x_1} (\dot{\alpha} + \omega_x)^2 + I_{z_3} (\dot{\alpha}^2 \cos^2 \beta + 2\dot{\alpha}\omega_x \cos^2 \beta + \\ &+ \omega_x^2 \cos^2 \beta + \dot{\beta}^2) + I (\dot{\alpha}^2 \sin^2 \beta + 2\dot{\alpha}\omega_x \sin^2 \beta + \\ &+ 2\dot{\alpha}\dot{\gamma} \sin \beta + \omega_x^2 \sin^2 \beta + 2\omega_x \dot{\gamma} \sin \beta + \dot{\gamma}^2).\end{aligned}\quad (3)$$

Розглянемо елементи амортизаторів, які умовно подано пружинками. Зауважимо, що переміщення точки кріплення в напрямку перпендикулярному осі елемента не впливає на величину його реакції [5]. При повороті на кут α переміщення точки кріплення зовнішнього амортизатора до корпусу в проекції на вісь Oz буде дорівнювати

$$S_{N_z} = h \left[\frac{\sin(\alpha_c + \alpha)}{\sin \alpha_c} - 1 \right], \quad (4)$$

де $\alpha_c = \arctg\left(\frac{h}{a_N}\right)$; h , a_N – координати точки кріплення А амортизатора.

Переміщення точки кріплення внутрішнього амортизатора до внутрішньої рамки в проекції на вісь Oz при повороті на кут β дорівнює

$$S_{W_z} = a_W \sin \beta. \quad (5)$$

Потенціальна енергія пружної деформації елементів запишеться так:

$$\Pi = 2c_N h^2 \left[\frac{\sin(\alpha_c + \alpha)}{\sin \alpha_c} - 1 \right]^2 + c_W a_W^2 \sin^2 \beta, \quad (6)$$

де c_N , c_W – жорсткості відповідно зовнішнього і внутрішнього елементів.

Обмежимося функцією Релея, що враховує деформацію пружних елементів

$$\Phi = 2 \frac{b_N h^2}{\sin^2 \alpha_c} \dot{\alpha}^2 \cos^2(\alpha_c + \alpha) + b_W a_W^2 \dot{\beta}^2 \cos^2 \beta, \quad (7)$$

де b_N , b_W – коефіцієнти демпфування відповідно зовнішнього і внутрішнього елементів.

Нехай момент сил відносно осі обертання маховика такий, що маховик обертається відносно своєї осі з постійною швидкістю. Складемо рівняння Лагранжа другого роду, використовуючи (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7) і враховуючи, що $\dot{\gamma} = \Omega$

$$\begin{aligned} & (I \sin^2 \beta + I_3 \cos^2 \beta + I_{x_1}) \ddot{\alpha} + (I - I_3) \dot{\alpha} \dot{\beta} \sin 2\beta + \\ & + I\Omega \dot{\beta} \cos \beta + I_{x_1} \dot{\omega}_x + I_3 \dot{\omega}_x \cos^2 \beta + (I - I_3) \dot{\beta} \omega_x \times \\ & \times \sin 2\beta + I \dot{\omega}_x \sin^2 \beta = -\frac{4c_N h^2}{\sin \alpha_c} \left[\frac{\sin(\alpha_c + \alpha)}{\sin \alpha_c} - 1 \right] \times \\ & \times \cos(\alpha_c + \alpha) - \frac{4b_N h^2}{\sin^2 \alpha_c} \dot{\alpha} \cos^2(\alpha_c + \alpha); \\ & I_3 \ddot{\beta} - \frac{I - I_3}{2} \dot{\alpha}^2 \sin 2\beta - (I - I_3) \dot{\alpha} \omega_x \sin 2\beta - \\ & - \frac{I - I_3}{2} \omega_x^2 \sin 2\beta - I \omega_x \Omega \cos \beta - I \dot{\alpha} \Omega \cos \beta = \\ & = -c_W a_W^2 \sin 2\beta - 2b_W a_W^2 \dot{\beta} \cos^2 \beta. \end{aligned} \quad (8)$$

Розклавши тригонометричні функції в системі (8) в степеневий ряд в околі нуля і обмежимося кубічними членами. Запишемо систему у формі Коші вводячи позначення

$$x_1 = \alpha; \quad x_2 = \dot{\alpha}; \quad x_3 = \beta; \quad x_4 = \dot{\beta}.$$

$$\dot{x}_1 = x_2;$$

$$\begin{aligned} \dot{x}_2 = & -\frac{4c_N a_N^2}{I_3 + I_{x_1}} x_1 - \frac{4b_N a_N^2}{I_3 + I_{x_1}} x_2 - \frac{I\Omega}{I_3 + I_{x_1}} x_4 + \frac{6c_N h^2 \operatorname{ctg} \alpha_c}{I_3 + I_{x_1}} x_1^2 + \\ & + \frac{8b_N h^2 \operatorname{ctg} \alpha_c}{I_3 + I_{x_1}} x_1 x_2 + \frac{2c_N h^2}{3(I_3 + I_{x_1})} (4 \operatorname{ctg}^2 \alpha_c - 3) x_1^3 + \\ & + \frac{4b_N a_N^2}{I_3 + I_{x_1}} x^2 x_2 + \frac{4b_N h^2}{I_3 + I_{x_1}} \left(\frac{I - I_3}{I_3 + I_{x_1}} \operatorname{ctg}^2 \alpha_c + 1 \right) x_2 x_3 + \\ & + \frac{4c_N a_N^2 (I - I_3)}{(I_3 + I_{x_1})^2} x_1 x_3^2 + \frac{I\Omega}{I_3 + I_{x_1}} \left(\frac{1}{2} + \frac{I - I_3}{I_3 + I_{x_1}} \right) x_3^2 x_4 - \\ & - 2 \frac{I - I_3}{I_3 + I_{x_1}} x_2 x_3 x_4 - \dot{\omega}_x - \frac{2(I - I_3)}{I_3 + I_{x_1}} \omega_x x_3 x_4; \end{aligned} \quad (9)$$

$$\dot{x}_3 = x_4;$$

$$\begin{aligned} \dot{x}_4 = & \frac{-2c_w a^2}{I_3} x_3 - \frac{2b_w a_w^2}{I_3} x_4 + \frac{I\Omega}{I_3} x_2 + \frac{4c_w a_w^2}{3I_3} x_3^3 + \\ & + \frac{2b_w a_w^2}{I_3} x_3^2 x_4 - \frac{I\Omega}{2I_3} x_2 x_3^2 + \frac{I-I_3}{I_3} x_2^2 x_3 + \frac{I\Omega}{I_3} \omega_x + \\ & + \frac{I-I_3}{I_3} \omega_x^2 x_3 + \frac{2(I-I_3)}{I_3} \omega_x x_2 x_3 - \frac{I\Omega}{2I_3} \omega_x x_3^2. \end{aligned}$$

В подальшому параметри системи (9) можна рахувати безрозмірними, якщо ввести безрозмірні (з ризикою зверху) величини, наприклад, таким чином [6]

$$\begin{aligned} \bar{b}_N = \frac{b_N a_N^2}{(\Omega I)}; \quad \bar{b}_W = \frac{b_W a_N^2}{(\Omega I)}; \quad \bar{c}_N = \frac{c_N a_N^2}{(I\Omega^2)}; \quad \bar{c}_W = \frac{c_W a_N^2}{(I\Omega^2)}; \quad \bar{I}_3 = \frac{I_3}{I}; \quad \bar{I}_{x_1} = \frac{I_{x_1}}{I}; \\ \bar{a}_W = \frac{a_W}{a_N}; \quad \bar{\Omega} = \frac{\Omega}{\Omega}; \quad \bar{a}_N = \frac{a_N}{a_N}; \quad \bar{I} = \frac{I}{I}. \end{aligned}$$

Систему (9) можна записати в загальному вигляді так:

$$\dot{x}^\sigma = a_\kappa^\sigma x^\kappa + X^\sigma(t, x), \quad \kappa, \sigma = 1, \dots, 4. \quad (10)$$

3. Аналіз руху на основі рівнянь руху

Проаналізуємо зміну частот системи (9) або (10) залежно від параметрів. Коливання маховика в амортизаторах є сильно взаємозв'язаними, про що свідчать складові в системі (8) $I\Omega\dot{\beta}\cos\beta$, $I\Omega\dot{\alpha}\cos\beta$. Цей зв'язок посилюється із збільшенням кутової швидкості Ω і конструктивно пояснюється тим, що осі зовнішньої і внутрішньої рамок лежать в одній площині.

Виділяючи із системи (9) рівняння лінійного наближення бачимо, що маємо два сильно зв'язаних осцилятори, на які діє збурення віброуючої основи. Щоб проаналізувати залежність частот від параметрів Ω , c_N , c_W прийmemo $c_N = c_W = c$. Виключимо із рівнянь дисипативні члени, тоді частоти визначаються як корені бікватратного рівняння

$$\lambda^4 + \lambda^2 (a_1^2 + a_3^4 + a_4^2 a_2^4) + a_1^2 a_3^4 = 0, \quad (11)$$

де всі a_κ^i додатні.

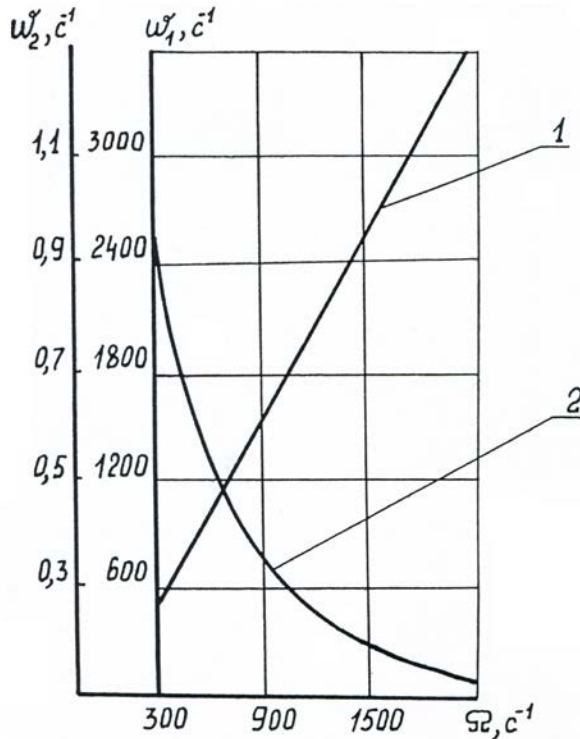
Із рівнянь (11) і системи (9) видно, що необертаючий маховик ($\Omega=0$) має дві низькі частоти. Із збільшенням Ω коефіцієнти a_4^2 , a_2^4 в (11) збільшуються; одна частота із збільшенням Ω зростає, а друга зменшується. Можна вважати, беручи до уваги теорію К. Магнуса [8], швидкі коливання з частотою ω_1 – нутацією, повільні з частотою ω_2 – прецесією. Для реального об'єкту частоти утворені жорсткістю амортизаторів, нижче частоти нутації. На рис. 2 побудовано графік поведінки

частот ω_1 і ω_2 із збільшенням кутової швидкості Ω при наступних значеннях решти параметрів:

$$I = 450 \text{ кг} \cdot \text{м}^2; \quad I_s = 225 \text{ кг} \cdot \text{м}^2; \quad I_{x_1} = 50 \text{ кг} \cdot \text{м}^2;$$

$$a_N = a_W = 0,5 \text{ м}; \quad h = 0,2 \text{ м}; \quad c_N = c_W = 2 \cdot 10^5 \text{ Н/м};$$

$$b_N = b_W = 50 \text{ кг/с}; \quad \omega_{xa} = 0,001 \text{ с}^{-1}.$$

крива 1 характеризує ріст частоти нутації ω_1 ; крива 2 характеризує зменшення частоти прецесії ω_2 залежно від збільшення кутової швидкості Ω ротора.

Рис. 2. Залежність частот від кутової швидкості робота Ω

Із виразу (11) видно, що із збільшенням жорсткості амортизаторів нутація слабо росте, так при встановленні маховика в кардановому підвісі без амортизаторів частота нутації зменшується на малу величину.

4. Стійкість маховика при початкових збуреннях

Збурений рух описується рівнянням

$$\dot{x}^\sigma = a_\kappa^\sigma x^\kappa + X^\sigma(x), \quad \sigma, \kappa = 1, \dots, 2n; \quad (12)$$

де $X^\sigma = G_{kj}^\sigma x^k x^j x^p$, $\sigma, \kappa, j, p = 1, \dots, 4$;

G_{kj}^σ – визначено у рівняннях руху (9).

У змінних ρ , θ рівняння збуреного руху мають вигляд:

$$\begin{aligned} \dot{\rho}^j &= \operatorname{Re}\lambda_j \rho^j + m_\sigma^j(\theta_j) X^\sigma(\rho, \theta); \\ \dot{\theta}^j &= \operatorname{Im}\lambda_j + \frac{K_\sigma^j(\theta_j) X^\sigma(\rho, \theta)}{\rho^j}, \quad j=1, 2; \quad \sigma=1, \dots, 4, \end{aligned} \quad (13)$$

де m_σ^j , K_σ^j приймають значення: $m_\sigma^j = \operatorname{Re}\beta_\sigma^j \cos \theta_j + \operatorname{Im}\beta_\sigma^j \sin \theta_j$; $K_\sigma^j = \operatorname{Im}\beta_\sigma^j \cos \theta_j - \operatorname{Re}\beta_\sigma^j \sin \theta_j$.

Оскільки в даній системі є слабка дисипація, то враховуючи ідею методу усереднення Н. Н. Боголюбова і Ю. А. Митропольського [1], можна розкласти змінні в системі (13) і записати еволюційне рівняння у вигляді

$$\dot{\tilde{\rho}}^i = \tilde{R}^i(\tilde{\rho}), \quad i=1, 2, \quad (14)$$

$$\text{де } \tilde{R}^i = \operatorname{Re}(\lambda_i) \tilde{\rho}^i + \frac{1}{(2\pi)^n} \int_0^{2\pi} \dots \int_0^{2\pi} m_\sigma^i(\theta_i) X^\sigma(\rho, \theta) d\theta_1 \dots d\theta_n.$$

Для побудови області стійкості у фазовому просторі достатньо скористуватися критеріями стійкості для векторної функції А. А. Мартинюка і Н. В. Нікітіної [7], представленого у вигляді нерівностей

$$\tilde{R}(\tilde{\rho}) < 0. \quad (15)$$

Область стійкості у просторі повільних змінних має вигляд еліпса

$$\frac{\rho^1 \rho^1}{-\operatorname{Re}\lambda^1/T_{111}^1} + \frac{\rho^2 \rho^2}{-\operatorname{Re}\lambda^1/T_{221}^1} \leq 1, \quad (16)$$

який у фазовому просторі R^4 має вигляд гіпереліпсоїда

$$x^T C_x^1 \leq 1, \quad (17)$$

$$\text{де } C_{ik}^1 = -\frac{A_{ik}^{11}}{(\operatorname{Re}\lambda^1/T_{111}^1)} - \frac{A_{ik}^{22}}{(\operatorname{Re}\lambda^1/T_{221}^1)};$$

$$A_{ik}^{aa} = \operatorname{Re}\beta_i^a \operatorname{Re}\beta_\kappa^a + \operatorname{Im}\beta_i^a \operatorname{Im}\beta_\kappa^a, \quad i, \kappa = 1, \dots, 4.$$

На основі числового аналізу можна зробити висновок, що для кутів α , β та їх швидкостей $\dot{\alpha}$, $\dot{\beta}$ отримаємо порівняно великі величини. Значення величин α , β , $\dot{\alpha}$, $\dot{\beta}$ за областю стійкості (17) може визвати нестійкий рух.

Висновки

1. Приведено математичний опис руху маховика в амортизованому кардановому підвісі на віброуючій основі.

2. Складені еволюційні рівняння в формулах, які дозволяють стандартизувати визначення коефіцієнтів рівнянь з допомогою комп'ютерної техніки.

3. За допомогою еволюційних рівнянь, змінні яких є визначено – додатними функціями, досліджується стійкість нелінійних коливань механічної системи.

4. Нелінійні члени руху асимптотично стійкої системи вносять відповідні зміни в фазову картину, але для інженерних розрахунків вплив нелінійних членів несуттєвий.

5. Коливання маховика в амортизованому підвісі є взаємозв'язаними. Зі зростанням Ω цей зв'язок зростає. Для реального об'єкту частоти викликані жорсткістю амортизаторів нижчі частоти нутації. Зі зростанням жорсткості амортизаторів нутація слабо зростає.

Література

1. Боголюбов И. Н., Митропольский Н. Н. Асимптотические методы в теории нелинейных колебаний. Москва: Физматгиз, 1958. 408 с.
2. Гулия Н. В. Маховичные двигатели. Москва: Машиностроение, 1986. 170 с.
3. Павловский М. А. Збруцкий А. В. Динамика роторных вибрационных гироскопов. Киев: Вища школа. 1984. 191 с.
4. Хрисанов М. И., Дзюба Г. Ю. К вопросу исследования гироскопических явлений и некоторых параметров колебаний карьерных автомобилей с инерционным аккумулятором // Автомобильный транспорт. Киев. Техника, 1983. № 20. С.116–122.
5. Коловский М. З. Нелинейная теория виброзащитных систем. Москва: Наука, 1966. 318 с.
6. Седов Л. И. Методы подобия и размерности в механике. Москва: Наука, 1977. 436 с.
7. Мартынюк А. А., Никитина Н. В. Об устойчивости в одном случае, близком к критическому // Прикл. механика. 1985. 31, № 2. с. 104–110.
8. Магнус К. Гироскоп. Теория и применения. Москва: Мир, 1974. 526 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 04.10.2022 р.

STABILITY OF THE FLYWHEEL ENGINE IN A CARDAN SUSPENSION

I. V. Tsidylo, K. I. Tsidylo

*Subdivision "Burshtyn Professional College of Power Engineering
of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas"*

A mathematical model of a flywheel engine in a cardan suspension and also its motion stability research is offered. A mechanical system with an ecologically clean energy source in the form of a flywheel in a gimbal mounted on a vibrating base is under consideration. Such a model of mechanical systems occupies, in some sense, an intermediate place between a gyroscope and a flywheel that rotates in rigidly fixed supports.

Currently, we have extensive experience in researching the stability and oscillations of nonlinear systems described by nonlinear differential

equations. However, the use of the mathematical theory of stability for specific problems continues to be a relevant task.

The problem of stability of the proposed mechanical system is considered using the second Lyapunov method, which is applied to definitely positive functions characterizing the slow evolution of the process.

The equations of motion were formulated and the influence of nonlinear terms in the equations of motion on stability was investigated.

The study of the stability of the mechanical system under initial disturbances is presented, as well as the conclusions of the system movement behavior are made.

Key words: *flywheel engine, cardan suspension, hybrid engine, vibration resistance, stability, process evolution, shock absorber, damping coefficient, nutation, precession, oscillators, dissipative terms, phase space.*